Pravo i etika u medijima

Drožđek, Anja

Undergraduate thesis / Završni rad

2019

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University North / Sveučilište Sjever**

Permanent link / Trajna poveznica: https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:122:812183

Rights / Prava: In copyright / Zaštićeno autorskim pravom.

Download date / Datum preuzimanja: **2024-03-28**

Repository / Repozitorij:

University North Digital Repository

Završni rad br. 168/PMM/2019

PRAVO I ETIKA U MEDIJIMA

Anja Drožđek, 1325/336

Koprivnica, rujan 2019. godine

Odjel za ekonomiju

Završni rad br. 168/PMM/2019

PRAVO I ETIKA U MEDIJIMA

Student

Anja Drožđek, 1325/336

Mentor

Izv.prof.dr.sc. Goran Vojković

Koprivnica, rujan 2019. godine

SADRŽAJ

1. UVOD.....1

2. ODNOS PRAVA I ETIKE U MEDIJIMA.....2

3. MEDIJSKO PRAVO I PRAVNI OKVIR MEDIJA.....4

3.1. Privatnost kao pravni koncept.....7

3.2. Zaštita prava na privatnost i mediji.....9

4. UTJECAJ MEDIJA NA SUDSTVO.....10

4.1. Medijski pritisak na sudstvo.....10

4.2. Pravo oglašavanja i pravo na pristup informacijama.....12

4.3. Prave vs. lažne vijesti u medijima.....13

4.4. Kaznena dijela vezana za medije.....15

4.5. Odgovornost za prouzrokovanu štetu vlasnika medija i urednika.....20

5. ETIČKE ODREDNICE SUVREMENIH MEDIJA.....21

5.1. Kriza novinarstva kao kriza etike: tko je novinarski subjekt?.....22

5.2. Moral u medijima i važnost etike u odnosima s javnošću.....23

5.3. Etičko djelovanje i profesionalna odgovornost novinara.....25

5.4. Moralno pitanje u medijima.....26

5.5. Privatnost kao moralna vrijednost.....28

6. ZAKLJUČAK.....30

7. LITERATURA.....31

SAŽETAK

Pravo i etika je tema koja je vrlo važna za svaku profesiju, pa tako i novinarsku, budući da je novinarska profesija uređena određenim pravnim i etičkim kodeksima, bez kojih se nikako ne može funkcionirati, jer oni služe za reguliranje društvenog djelovanja , a ponajprije služe za zaštitu temeljnih ljudskih prava i slobode. Budući da se novinarska profesija zasniva na radu s ljudima, društvene odgovornosti koje medijskim djelatnicima nalažu postupanje u skladu sa svojom savješću govore o tome da su dužni obavljati svoj posao u skladu s dogovorenim etičkim i pravnim normama koje su prvobitno prihvaćene u društvu. U ovom završnom radu obrađena je tema pravne i etičke profesionalne odgovornosti medija tokom objavljivanja različitih vijesti. Rad obuhvaća pravnu i etičku odgovornost medija prema javnosti, objašnjava odnos prava i etike u medijima, objašnjava utjecaj medija na sudstvo, i objašnjava etičke odrednice suvremenih medija.

Ključne riječi: pravo i etika u medijima, mediji u sudstvu, manipuliranje javnostima, kriza novinarstva u etici, etička odgovornost novinara, privatnost kao moralna vrijednost.

SUMMARY

Law and ethics is a topic that is very important for every profession, including journalism, since journalistic professions are regulated by certain legal and ethical codes without which they can't function because they serve to regulate social activity, for the protection of fundamental human rights and freedoms. Since journalistic professions are based on working with people, the social responsibility that media professionals demand to comply with their conscience is that they are obliged to perform their work in accordance with the agreed ethical and legal standards that were initially accepted in society. This final paper deals with the topic of legal and ethical professional responsibility of the media during the publication of various news. The paper encompasses the legal and ethical responsibility of the media to the public, explains the relationship between media rights and ethics, explains the influence of media on the judiciary, and explains the ethical determinants of contemporary media.

Key words: justice and ethics in the media, media in the judiciary, public manipulation, the crisis of journalism in ethics, ethical journalist's responsibility, privacy as a moral value.

Sveučilište Sjever
Sveučilišni centar Koprivnica
Trg dr. Žarka Dolinara 1, HR–48000 Koprivnica

Prijava završnog rada

Definiranje teme završnog rada i povjerenstva

ODJEL: Odjel za ekonomiju

STUDIJ: preddiplomski stručni studij Poslovanje i menadžment

PRISTUPNIK: Anja Drožđek | MATIČNI BROJ: 1325/336

DATUM: 1.7.2019. | KOLEGIJ: Medijsko pravo

NASLOV RADA: Pravo i etika u medijima

NASLOV RADA NA ENGL. JEZIKU: Law and ethics in the media

MENTOR: Goran Vojković | ZVANJE: izvanredni profesor

ČLANOVI POVJERENSTVA:

1. izv.prof.dr.sc. Ante Rončević, predsjednik
2. Kolednjak Marijana, v.pred., član
3. izv.prof.dr.sc. Goran Vojković, mentor
4. doc. dr. sc. Joško Lozić, zamjenski član
5.

Zadatak završnog rada

BROJ: 168/PMM/2019

OPIS:

Pravo i etika u medijima je tema koja je vrlo važna za svaku profesiju, a pogotovo novinarsku koja je u puno većoj mjeri od većine zanimanja uređena etičkim normama.
U radu je potrebno definirati razliku između prava i etike, potom pravni okvir medija, pitanja odnosa medija i sudstva, pitanja prava na pristup infomracijama, razlike reklame i informacije. Također, potrebno je analizirati probleme lažnih vijesti, kaznenih djela vezanih za medije te općenito etičkih odrednica suvremenih medija, kao i pitanja profesionalne odgovornosti novinara ne samo s pravne, već i etičke strane.

ZADATAK URUČEN: 20.3.2019. | POTPIS MENTORA:

SVEUČILIŠTE SJEVER

1. UVOD

Danas je izuzetno moćan medijski utjecaj na pravo i etiku . Mediji danas balansiraju između različitih gledanja, interesa i sloboda. S jedne strane, moraju pronaći način da u okviru zakona zaštite slobodu izražavanja i izdavaštva, odnosno da ne povrijede pravne propise, a s druge da omoguće pravovremeno i istinito informiranje. Mediji se zapravo nalaze između tri interesne zone. Države i političkih interesnih struktura, interesa vlasničkog kapitala i javnosti. Između komercijale i demokracije. Medijsko pravo je pravna oblast koja regulira radiodifuziju, oglašavanje, medijski dio informativnih tehnologija, entertainment, gejming i filmsku industriju, tiskane i online medijske servise, ali i pitanja cenzure, slobode govora, tiska, medijske etike, naknade štete prouzrokovane od strane medija, regulaciju veritkalne i horizontalne koncentracije vlasništva u medijima i drugo. Na svojim počecima ova grana prava se ograničavala samo na štampane medije, nešto kasnije i na radio i televiziju.

Cilj završnog rada je prikazati sastavnice prava i etike u medijima, zato što je danas jedno od glavnih pitanja u kontekstu medija i ljudskih prava, gdje zapravo prestaje pravo na slobodu medijskog izvještavanja i slobode govora, a gdje počinje zaštita privatnosti pojedinca. Odnosno u kojem trenutku interes pojedinca prevagne nad interesom javnosti. Cilj rada je isto tako utvrditi na koje su profesionalne standarde novinari dužni obratiti pozornost u izvještavanju, kao i na etička načela koja su dužni poštivati i zakone, kako bi ostvarili odgovorno društveno djelovanje.

Glavna misao koja prati ovaj završni rad je koliko je jak utjecaj medija na pravo i etiku. Iako je, konkretno Zakon o javnom informiranju i medijima, prilično precizno definirao u kojim sve slučajevima je dozvoljeno prikazivati nečiju privatnost, mnoge pravne situacije koje se svakodnevno dešavaju u praksi još uvijek su na terenu tumačenja. Naročito kada su u pitanju javne ličnosti odnosno državni i politički funkcioneri. Zbog toga je potrebno u svakom konkretnom slučaju povući granicu između privatnog i profesionalnog života pojedinca. Koja je manje ili više relativna, ovisno o javnom interesu.

2. ODNOS PRAVA I ETIKE U MEDIJIMA

Etika je, kao i svaka druga znanost, u skladu i u bliskoj vezi sa određenim brojem drugih znanosti. Razmotrit ćemo odnos etike s pravom, potrebno je napomenuti da ova vrsta međudjelovanja ili veze ne pravi smetnju nezavisnosti etike, jer svaka nezavisna znanost može imati takva međudjelovanja i odnos. Etika i pravo, i pored toga što se međusobno razlikuju, u određenim segmentima su također slični.

a) Oboje objašnjavaju stvarnu vezu između djela i željenog cilja.

b) Jedan dio pitanja ima i moralni i pravni aspekt, poput moralnih obaveza i pravnih zakona u obiteljskim pitanjima.

c) Obje vrste propisa imaju gotovo jednak društveni učinak i objašnjavaju mjerila za dovođenje društvenog ponašanja ljudi u red.

d) Način objašnjavanja i vanjski oblik moralnih i pravnih pravila su jednaki.

e) Oboje su u vezi s ljudskim voljnim postupcima. (Ramezani, 2014.).

Pojedinci temeljne razlike i odnos između ovih dviju grana vide u cilju i načinu djelovanja koji definira poseban cilj. Pravni cilj je uspostavljanje društvenog reda, koji proizlazi iz voljnih djela čovjeka, a za postizanje tog cilja nije potrebna namjera (nijjet) za vršenje kod izvršioca, međutim moralni cilj, koji znači čovjekovo stizanje do istinskog savršenstva i vječne sreće, nije ostvariv bez nakane voljnog izvršioca. Drugim riječima, pravni propisi postoje samo zbog uređivanja društvenih veza u ovosvjetskom životu i njihov cilj, bilo da je riječ o pravdi, o redu ili o nečem trećem ne ide dalje od granica ovozemaljskog života, dok je cilj islamskog morala viši od cilja prava i nije ograničen na ovosvjetske ciljeve. Kao što vrijednost moralnih propisa ovisi od namjere, tako će i vrijednost djela ovisiti od toga da li je namjera dobra ili loša, dok u pravnim propisima i zakonskim poslovima namjera nema utjecaja. Neki razliku između prava i etike vide u njihovom izvoru i načinu donošenja te kažu da pravne propise usvaja skupština, a pravosuđe je instrument koji jamči i osigurava njihovo provođenje, dok su moralna pravila nešto što po principu i logici ne mogu donijeti i usvojiti ni zakonodavni ni sudski aparati, poput lijepe i loše ćudi, pohvale ljudi od vrlina te kritike i kuđenja ljudi koji imaju lošu ćud, a niti se u skupštini donosi zakon niti pravosuđe predviđa

kazne za ljude koji izbjegavaju moralne i ljudske vrijednosti. Veliki broj zapadnih filozofa vjeruje da je temeljna razlika u vrsti jamstva provođenja. Naime, zakonska jamstva izvršenja u pravnim propisima su fizičke i objektivne naravi, dok je u moralnim propisima jamstvo pridržavanja i provođenja unutrašnje naravi, a ljudi koji imaju lijep i loš moral bivaju pohvalama i kritikama nagrađivani i kažnjavani. Prvi je pogled islamskog prava gdje neka društvena ponašanja imaju i moralnu i pravnu prirodu pa, pored toga što postoji unutrašnja obavezanost te duševno i moralno jamstvo, također postoji i pravno jamčenje provođenja, kao što postoji i za ubojstvo i krađu (Ramezani, 2014.).

Drugi je pogled medijski svijet, koji je postao zaseban svijet, sa svojom kodovima, slikama, jezikom i istinom te proizvodi pa prodaje vlastitu stvarnost, papir i pokretne slike, kao što druge industrije proizvode tekstil, vijke ili kreme za sunčanje. Informacija nije više slobodna i kritička nego prenosi jednu ideju, istinu, svjetonazor u oksimoronskom spoju jednoumnog pluralizma. (Katunarić, 2012.).

Treći je pogled kada zadiremo u vrijeme velikih i kontinuiranih tehnoloških promjena u sferi medija i komunikacija gdje se novinarska profesija suočava s velikim i važnim izazovima. Neki od tih izazova odnose se na očuvanje kredibiliteta profesije i na očuvanje osnovnih ljudskih prava, u čijem su središtu pravo na informiranje i pravo na izražavanje mišljenja. Mediji pritom predstavljaju platformu na kojoj se razvijaju, pojačavaju i slabe odnosi moći između pojedinaca, skupina i institucija u društvu (Car, Matović, 2017.).

Razvoj svih medija snažno je utjecao na napredak čovjeka kao pojedinca u društvu i njegovog shvaćanja svijeta oko sebe, od samih početaka tiskanih medija čiji je nastanak u davno vrijeme bio mukotrpan posao, u odnosu na današnje vrijeme kada se jedinim klikom mogu otvoriti raznolike i često nepregledne mogućnosti (Peruško, 2011.).

3. MEDIJSKO PRAVO I PRAVNI OKVIR MEDIJA

Većina ljudi smatra da su mediji i medijsko pravo nešto čemu ne treba pridavati previše pažnje, stoga se ni ne trude previše razmatrati unutarnje stavke medijskog prava i pravnog okvira medija, osim kada je to potrebno. Međutim, svjesni nužnosti informiranja o svakodnevnim, različitim događanjima, ljudi doslovno posežu za medijskim sadržajima, kako bi bili u toku događaja. Primjerice, čim piše u novinama, mora da je na neki način istina. Zbog ovakvih situacija, vrlo su bitna određena znanja o medijima i medijskom pravu ili barem ovladavanje osnovnim vještinama komuniciranja s novinarima, ponajviše za neke pojedince u organizacijama. Medijsko pravo je pravna oblast koja regulira radiodifuziju, oglašavanje, telekomunikacije, medijski dio informativnih tehnologija, entertainment, gejming i filmsku industriju, štampane i online medijske servise, ali i pitanja cenzure, slobode govora, tiska, medijske etike, naknade štete prouzrokovane od strane medija, regulaciju veritkalne i horizontalne koncentracije vlasništva u medijima i drugo. Na svojim počecima ova grana prava se ograničavala samo na štampane medije, nešto kasnije i na radio i televiziju. Kako se pojam medija mijenjao, i pojavljivale nove platforme i servisi za emitiranje sadržaja, tako se i medijsko pravo širilo u pravcu regulacije digitalne industrije. Zakonski okvir koji propisuje na koji način se proizvodi i emitira medijski sadržaj i kakve prava i obaveze proizilaze iz djelovanja činioca medijske industrije ima zapravo samo jedan cilj, a to je da zaštiti interes javnosti, koja ima pravo (i građansku obavezu) da bude pravovremeno i istinito informirana o političkoj, kulturnoj i socijalnoj situaciji na određenom teritoriju (Milić, 2018.).

Do pojave pokretnih traka početkom 20.st., kreiranje i prikazivanje zabavnih sadržaja nije bila industrija, već samo način da se jednokratno i na lokalnom nivou zabavi manji broj ljudi. Film je označio mogućnost da se svaki vid zabave vizualno zabilježi i emitira neograničen broj puta i time učini dostupnim velikom broju ljudi, bez obzira u kom djelu svijeta se nalaze. Industrija zabave se širila, i samim time privlačila sve više radnika i novca. Omasovljenjem proizvodnje sadržaja, pojavila se potreba i za uvođenjem regulatornih okvira za obavljanje ovih poslova, a praksa je zahtjevala i angažiranje pravnih stručnjaka koji su se s vremenom povezali za ovu specifičnu pravnu oblast. Iako je formalno dio medijskog prava, entertainment pravno zaslužuje da se nađe na spisku zasebnih pravnih oblasti, kako zbog

udjela industrije zabave u svjetskom BDP-u, tako i zbog značaja i stepena razvijenosti, u praktičnom i teoretskom smislu, u pojedinim državama (Milić, 2018.).

Odnosi s medijima ne nastaju i ne razvijaju se sami od sebe. O njima svakodnevno netko mora voditi brigu. Da bi razumjeli odnose s medijima i njihova prava, ponajprije moramo znati što su zapravo mediji. Mediji su: novine i drugi tisak, radijski i televizijski programi, programi novinskih agencija, elektroničke publikacije, teletekst i ostali oblici dnevnog ili periodičnog objavljivanja urednički oblikovanih programskih sadržaja prijenosom zapisa, glasa, zvuka ili slike. Mediji nisu knjige, udžbenici, bilteni, katalozi ili drugi nositelji objavljivanja informacija koji su namijenjeni isključivo obrazovnom, znanstvenom i kulturnom procesu, oglašavanju, poslovnoj komunikaciji, radu trgovačkih društava, zavoda i ustanova, udruga, političkih stranaka, vjerskih i ostalih organizacija, školska glasila, »Narodne novine« Republike Hrvatske, službena glasila jedinica lokalne i područne (regionalne) samouprave i ostala službena priopćenja, plakati, letci, prospekti i transparenti, te video stranice bez žive slike i druge besplatne obavijesti, osim ako ovim Zakonom (Zakon o medijima, čl. 1.a.) nije drukčije propisano. (Vojković, 2019.).

Zakon o medijima navodi: Pravni okvir i sloboda medija obuhvaćaju: slobodu izražavanja mišljenja, neovisnost medija, slobodu prikupljanja, istraživanja, objavljivanja i raspačavanja informacija u cilju informiranja javnosti; pluralizam i raznovrsnost medija, slobodu protoka informacija i otvorenosti medija za različita mišljenja, uvjerenja i za raznolike sadržaje, dostupnost javnim informacijama, uvažavanje zaštite ljudske osobnosti, privatnosti i dostojanstva, slobodu osnivanja pravnih osoba za obavljanje djelatnosti javnoga informiranja, tiskanja i raspačavanja tiska i drugih medija iz zemlje i inozemstva, proizvodnju i objavljivanje radijskog i televizijskog programa, kao i drugih elektroničkih medija, autonomnost urednika, novinara i ostalih autora programskih sadržaja u skladu s pravilima struke. Slobode medija dopušteno je ograničiti samo kada je i koliko je to nužno u demokratskom društvu radi interesa nacionalne sigurnosti, teritorijalne cjelovitosti ili javnoga reda i mira, sprječavanja nereda ili kažnjivih djela, zaštite zdravlja i morala, zaštite ugleda ili prava drugih, sprječavanja odavanja povjerljivih informacija ili radi očuvanja autoriteta i nepristranosti sudbene vlasti samo na način propisan zakonom. Zabranjeno je prenošenjem programskih sadržaja u medijima poticati ili veličati nacionalnu, rasnu, vjersku, spolnu ili drugu neravnopravnost ili neravnopravnost na temelju spolne orijentacije, kao i ideološke i državne tvorevine nastale na takvim osnovama, te izazivati nacionalno, rasno, vjersko, spolno

ili drugo neprijateljstvo ili nesnošljivost, neprijateljstvo ili nesnošljivost na temelju spolne orijentacije, poticati nasilje i rat (Zakon o medijima, članak 3.)

Svaka osoba ima pravo na zaštitu privatnosti, dostojanstva, ugleda i časti. Osoba koja obavlja javnu službu ili dužnost ima pravo na zaštitu privatnosti, osim u slučajevima koji su u vezi s javnom službom ili dužnosti koju osoba obavlja. Osoba koja svojim izjavama, ponašanjem i drugim djelima u vezi s njezinim osobnim ili obiteljskim životom sama privlači pozornost javnosti ne može zahtijevati istu razinu zaštite privatnosti kao drugi građani. Nema povrede prava na zaštitu privatnosti ako u pogledu informacije prevladava opravdani javni interes nad zaštitom privatnosti u odnosu na djelatnost novinara ili na informaciju. Mediji su dužni poštovati privatnost, dostojanstvo, ugled i čast građana, a osobito djece, mladeži i obitelji bez obzira na spol i spolno opredjeljenje. Zabranjuje se objavljivanje informacija kojima se otkriva identitet djeteta, ukoliko se time ugrožava dobrobit djeteta. Mediji su dužni poštovati pravo na zaštitu identiteta svjedoka i oštećenika kaznenih djela, i bez njihova znanja i pristanka ne smiju otkriti njihov identitet. Nije dopušteno prikriveno i prijevarno oglašavanje. Prikrivenim oglašavanjem smatrat će se svaka novinarska forma (pisani tekst, fotografija, slika, crtež i dr.) koja je na bilo koji način plaćena, a nije jasno označena kao oglašavanje. Novinar ima pravo izražavati stajalište o svim događajima, pojavama, osobama, predmetima i djelatnostima. Novinaru se ne može otkazati ugovor o radu, umanjiti plaća ili izmijeniti položaj u uredništvu, odnosno umanjiti ili obustaviti od isplate ugovorena naknada ili njezin dio zbog iznošenja stajališta. Ako novinar u slučaju spora iznese činjenice koje opravdavaju sumnju da je otkaz ugovora o radu, umanjenje plaće ili izmijenjen položaj u uredništvu, odnosno umanjenje ili obustavljanje od naplate ugovorene naknade posljedica izražavanja stajališta iz stavka 1. ovoga članka, teret dokazivanja je na nakladniku. (Zakon o medijima, članak 7.)

Zakon o medijima navodi: Ako novinar odbije izvršiti nalog jer bi izvršenjem naloga prekršio pravila novinarske struke, poslodavac mu ne može otkazati ugovor o radu, umanjiti plaću ili izmijeniti položaj u uredništvu. Novinar nije dužan dati podatke o izvoru objavljene informacije ili informacije koju namjerava objaviti. Pravo novinara iz stavka 1. ovoga članka odnosi se i na glavnog urednika, urednike i autore objavljenih priloga koji nisu novinari. S podatkom o neimenovanom izvoru informacije novinar je prije objavljivanja dužan upoznati glavnog urednika na način utvrđen statutom medija. U tom se slučaju sve odredbe o zaštiti

izvora informacije primjenjuju i na glavnog urednika. Državno odvjetništvo može, kada je to ograničenje nužno radi interesa nacionalne sigurnosti, teritorijalne cjelovitosti i zaštite zdravlja, podnijeti nadležnom sudu zahtjev da naloži novinaru da iznese podatke o izvoru objavljene informacije ili informacije koju namjerava objaviti. Sud može naložiti novinaru da iznese podatke o izvoru objavljene informacije ili informacije koju namjerava objaviti, ako je to nužno radi zaštite javnog interesa, a radi se o naročito značajnim i ozbiljnim okolnostima. Sud će, cijeneći okolnosti slučaja, isključiti javnost u tijeku postupka iznošenja podataka, te upozoriti prisutne osobe da su dužni kao tajnu čuvati sve što su u postupku saznali, kao i na posljedice odavanja tajne. (Zakon o medijima, članak 30.)

3.1. Privatnost kao pravni koncept

Pravo na privatnost u pravnoj terminologiji najčešće je spominjano prema angloameričkoj inačici „Right to privacy“. Predstavlja elementarno čovjekovo pravo, kako međunarodno, tako i ustavno pravo javno-pravnog značaja te osobno pravo civilno-pravnog značaja kao jedan od nezamjenjivih elemenata čovjekovog postojanja koji štiti čovjeka od prekomjernog posezanja državne vlasti, javnosti i drugih pojedinaca u pojedinčevu odlučujuću duševnu, prostornu i informacijsku privatnost. Kada pogledamo njemački pravni sustav i način na koji on interpretira pravo na privatnost tada vidimo da je on reguliran kroz opće pravo ličnosti. Njemački sudovi i sudska praksa Savezne Republike Njemačke prihvaća ograničenje ličnosti koje proizlazi iz opravdanog i većeg interesa, odnosno njemačko pravo prihvaća privatni život kao pravo na tajnost privatnog života. Tako primjerice u Njemačkoj, informacije i podaci koji se konkretno tiču dužnosnika u njemačkoj političkoj vlasti ne zahtijevaju objavu infromacija o njihovom imovinskom stanju, već jedino i isključivo objavu financijske dobiti koji njemački dužnosnici stječu svojim profesionalnim angažmanom dodatno (ili honorarno) uz dužnosti koje obnašaju kroz svoje političko djelovanje. Primjerice, zastupnici njemačkog Bundestaga tako su dužni nadležnim informacijskim institucijama mjesečno dostavljati informacije o financijskim podacima koje kao prihod ostvaruju na različitim konferencijama, kongresima, sveučilištima i slično. Svi ostali podaci o njihovoj imovini i imovini članova njihove obitelji svrstani su u kategoriju temeljnih ljudskih prava na privatnost i nepovredivost doma te bi se takva objava informacijama u saveznoj Republici Njemačkoj smatrala kršenjem temeljnih ljudskih prava. Podjela privatnog života na sfere, što je osobitost njemačkih i švicarskih

teoretičara, važna je za razumijevanje građanskoprivatnog instituta prava na privatan život, iako je u praksi zapravo teško u nečijem životu jasno utvrditi granice između javnog i privatnog ili između intimnog i tajnog, čemu doprinosi i nedorečenost zakonskih propisa koji počivaju na zakonicima koji potječu s početka stoljeća (Dropulić, 2002.).

Dakle, pravo na privatnost može se razmatrati s nekoliko aspekata: kao čovjekovo pravo međunarodnopravne prirode, kao temeljno ustavom zagarantirano pravo te kao osobno pravo zaštićeno instrumentima građanskoga prava. Ipak, samo po sebi, pravo na privatnost ima apsolutni značaj i djeluje prema svima – vertikalan odnos ima prema državnim organima, a horizontalan odnos prema trećim osobama. Ipak, samo po sebi, ima samo važnost djelovati prema svima, ali nije neograničeno. Privatnost najkraće rečeno podrazumijeva osobni i obiteljski život koji živimo po vlastitom opredjeljenju i samostalnom izboru. Sloboda izražavanja omogućila je brže i lakše širenje informacija, ali i dovela do kršenja brojnih prava, osobito prava na privatnost i zaštitu ugleda i časti. Pravo na privatnost svakog pojedinca zaštićeno je prije svega Ustavom Republike Hrvatske, člankom 35. koji glasi: „Svakom se jamči štovanje i pravna zaštita njegova osobnog i obiteljskog života, dostojanstva, ugleda i časti.“ Više je zakonskih propisa koji sadržavaju odredbe koje sankcioniraju kršenje prava na privatnost svakog pojedinca u medijima. Najvažniji je Zakon o medijima. Članak 7. tog Zakona ističe kako „svaka osoba ima pravo na zaštitu privatnosti, dostojanstva, ugleda i časti.“ Ta se odredba podjednako odnosi na javne i privatne osobe „osim u slučajevima koji su u vezi s javnom službom ili dužnosti koju osoba obavlja“. Istim se člankom ističe kako „osoba koja svojim izjavama, ponašanjem i drugim djelima u vezi s njezinim osobnim ili obiteljskim životom sama privlači pozornost javnosti ne može zahtijevati istu razinu zaštite privatnosti kao drugi građani.“ No, unatoč postojanju navedenih odredbi, često smo u medijima svjedoci njihova kršenja. Naime, mediji često objavljuju informacije iz života javnih osoba koje nisu u vezi s javnom službom ili dužnosti koju te osobe obavljaju. Kao najčešće opravdanje takvih postupaka, mediji navode kako to čine zbog iznimnoga javnog interesa. Kada govorimo o privatnosti osobe, kao temeljnom ljudskom pravu, privatnost se prvenstveno dijeli na: prostornu privatnost, informacijsku privatnost i komunikacijsku privatnost. Privatnost podataka postaje važna ako je riječ o osobnim podacima koji su značajni za konkretnu osobu, a čijim se zlonamjernim i neovlaštenim korištenjem može osobi nanijeti materijalna i nematerijalna šteta (Dropulić, 2002.).

3.2. Zaštita prava na privatnost i mediji

Jedno od najrelativnijih pitanja u kontekstu medija i ljudskih prava, je gdje prestaje pravo na slobodu medijskog izvještavanja i sloboda govora, a počinje zaštita privatnosti pojedinca. Odnosno u kojem trenutku interes pojedinca prevagne nad interesom javnosti. Iako je, konkretno Zakon o javnom informiranju i medijima, prilično precizno definirao u kojim sve slučajevima je dozvoljeno objavljivati nečiju privatnost, mnoge pravne situacije koje se svakodnevno dešavaju u praksi još uvijek su na terenu tumačenja. Naročito kada su u pitanju javne ličnosti odnosno državni i politički funkcioneri. Zbog toga je potrebno u svakom konkretnom slučaju povući granicu između privatnog i profesionalnog života pojedinca. Koja je manje ili više relativna, ovisno od ličnosti i javnog interesa (Županc, 2015.).

Mediji bi trebali biti dobronamjerni u objavljivanju informacija javnostima, ali ponekad mediji ne djeluju dobronamjerno i ne pružaju točne informacije javnosti. Na taj se način događa manipulacija javnostima. Glavna uloga medija jest složena i ukazuje na veliku odgovornost koju mediji imaju. Ako mediji ne djeluju u skladu s onim što je najbolje za većinu, odnosno za javnost, a to je istinito i dobronamjerno pružanje informacija, ili ako su posljedice njihovih izvještavanja loše za većinu, tada djelovanje medija nije u skladu s analiziranim etičkim teorijama, odnosno ono nije etično. Mediji svojim izvješćivanjem javnosti u tim slučajevima prisiljavaju na prihvaćanje određenoga mišljenja, odnosno manipuliraju javnostima. Pružaju oblikovane činjenice kako bi javnost determinirala mnijenje percipirajućite primljene informacije. Tanta ističe da pojam javnog mnijenja stvara stereotipe na temelju kojih je određen velik dio našeg života. Dakle, pojedinca ne vodi i ne određuje mišljenje, već stereotip koji proizlazi iz mnijenja. Javno mnijenje „odražava dinamični proces interpersonalne i medijske komunikacije o određenim pitanjima, a ostvaruje se među skupinama i kolektivima ljudi sa sličnim sposobnostima djelovanja“. (Županc, 2015.).

4. UTJECAJ MEDIJA NA SUDSTVO

Bivši predsjednik Vrhovnog suda Republike Hrvatske Branko Hrvatin smatra da mediji i pravosuđe nisu na suprotnim stranama, već da imaju podjednaku odgovornost i da u svom djelovanju na jednak način moraju pokazati stručnost, neovisnost i nepristranost. Josip Kregar u publikaciji Gdje je granica između kritike pravosuđa i pritiska na pravosuđe ističe da su instrumenti zaštite neovisnosti i samostalnosti sudbene vlasti koji proizlaze iz navedenih zakona, upravljani na sprječavanje pritiska na pravosuđe u konkretnim sudskim predmetima i ne štite sudstvo od općenite kritike. Izdvaja četiri glavne skupine izvanpravosudnih objekata kritike sudbene vlasti: a) opća javnost b) stranke u sudskim predmetima c) novinari - imaju profesionalnu dužnost informiranja u stvarima od javne važnosti d) ostale grane vlasti - ministarstva - imaju pravo i dužnost kritizirati sudbenu vlast Smatra također da je zadiranje kritike sudbene vlasti u protupravnu sferu (pritisak na pravosuđe) potrebno ocjenjivati prema okolnostima svakog slučaja ponaosob. Bez obzira na subjekt, objekt i sadržaj kritike, uvijek u obzir treba uzimati da je kritika korisna kada djeluje u okvirima pripadajućih ovlaštenja, upućenosti rasprave, izbjegavanja kako generaliziranja tako i kastinske samoobrane relevantnih informacija, dvosmjerne komunikacije i dobrih namjera. U protivnom, ostaju dvije nezadovoljne strane i neriješeni problemi. (B.V., 2009.)

4.1. Medijski pritisak na sudstvo

Berislavu Rončeviću, bivšem ministru obrane i unutarnjih poslova RH mediji su presudili prije presude. Danom izlaska članka u novinama šteta je već bila napravljena, a pravosuđe je tek tada počelo svoj posao. Oslobođen je nakon ponovljenog suđenja u aferi Kamioni u kojoj ga se teretilo da je pri nabavi vojnih kamiona 2004. oštetio državni proračun za oko 10 milijuna kuna. Mediji su mu uništili život, osudili su ga prije suda, osramotili... "Ovdje se vode dva procesa: jedan pred sudom, jedan u javnosti, a oba je inicirao USKOK", rekao je Ivo Sanader i naglasio da je na djelu kršenje ustavnih odredbi i konvencije o ljudskim pravima. Bivšeg predsjednika Vlade Republike Hrvatske mediji su također osudili prije suda. Ivo Sanader pravomoćnom presudom Vrhovnog suda RH osuđen je na 8,5 godina zatvora, no mogao je biti i oslobođen. Nerijetko, u takvim slučajevima, vijest o oslobađanju ne izazove ni

približno reakciju kakvu izazove uhićenje, odnosno vijest o nečijoj "krivnji". U Glasu koncila 40, 2009. godine tadašnji predsjednik Općinskog suda u Zadru sudac Marijan Bitanga u zanimljivom intervjuu izrekao je svoje viđenje medijskog utjecaja na neovisnost sudstva. Smatra da neovisno sudstvo znači i donošenje odluka u unaprijed utvrđenoj proceduri i na temelju zakona i pravila te da se jedino očuvanjem sudske neovisnosti može osigurati donošenje pravih i pravičnih odluka. Za primjer navodi da se u SAD-u, u nekim slučajevima, porota za vrijeme suđenja izolira fizički od svakog medijskog utjecaja, što se odnosi i na tisak i na gledanje televizije. Tvrdi da je to zato što moraju biti neovisni i neopterećeni informacijama koje mediji šire, a koje su nerijetko navijačke i pristrane, a i zbog želje javnosti za pristupom informaciji, odnosno vlasnika medija za većim profitom, mediji žele što prije doprijeti do bilo kakve ekskluzive jer ne mogu čekati sudski pravorijek kako bi objavili vijest o nekom događaju, koji je nakon toga predmet sudskog postupka. Zbog toga, smatra sudac Bitanga, odgovornost medija je još veća jer kreira javno mnijenje o nekom događaju, te pritom mora računati i na mogućnost vlastite pogreške i posljedice koje ona može proizvesti na nečiji život ili imovinu. (Glas Slavonije hr.)

U dobroj vjeri, smatra da se takve informacije objavljuju slijedom vlastitog osjećaja pravice, no postoje i slučajevi u kojima se nesmiljeno provodio linč osoba koje su najprije mediji, a potom i sudovi očito pogrešno proglasili krivima. Na pitanje koliko medijski linč, izjave određenih tužitelja i drugih u postupku imaju ulogu pritiska na određenu odluku sudac odgovara da medijski linč shvaća kao uputu medija o tome kakvu bi odluku sud trebao donijeti u određenom postupku, a to je zabranjena aktivnost jer Kazneni zakon (koji je tada bio na snazi) propisuje upravo kazneno djelo prisile prema pravosudnom dužnosniku. Takvo izvještavanje, po njegovu mišljenju, nesumnjivo stvara pritisak na suca, i ako sudac poklekne takvom utjecaju kako bi donio željenu ili popularnu odluku, znači da spor nije riješio kako to društvo od njega očekuje - na temelju Ustava i zakona, nepristrano i pravično. Sudac Alen Rajko na internetskom portalu Iusinfo u podnaslovu Trodioba, suradnja, sukob, pritisak govori o dvojbi kada legitimna javna kritika prelazi u pritisak na pravosuđe te dalje navodi: "U svakoj podjeli posla i (propisanoj) suradnji, a osobito u uzajamnoj provjeri, nužni su i konflikti. Pravosuđe je javna djelatnost, nužno podložna javnoj kritici. Istodobno, pravosuđe je i stručno-profesionalna djelatnost, koja u obzir ne bi trebala uzimati neupućene primjedbe na svoj rad (smije li, primjerice, kirurga u njegovu profesionalnom uvjerenju poljuljati javno objavljeno mišljenje koje ne dolazi iz sfere profesionalne kompetencije). K tome, neovisnost nije samo pravo, već i dužnost suca. (Glas Koncila hr.)

4.2. Pravo oglašavanja i pravo na pristup informacijama

Zakon o oglašavanju, također je dio medijskih zakona, koji imaju svrhu da omoguće nesmetano sprovođenje javnog interesa. Zabranjivanje promocije dokazano štetnih proizvoda, kao i ograničavanje starosnih grupa koje mogu biti targetirane kao klijenti jedan je od načina da se sprieče loši efekti reklama na pojedinca, odnosno spriječi dovođenje javnosti u zabludu povodom svojstava i cjena proizvoda ili usluga. Zavaravajuće oglašavanje nije dopušteno. Prilikom odlučivanja je li određeno oglašavanje zavaravajuće uzet će se u obzir sve odlike tog oglašavanja, a poglavito bilo koja obavijest koju sadrži, a koja se odnosi: Na svojstva robe ili usluge, kao što su narav robe ili usluge, sastav robe ili usluge, način i datum izrade robe, način i vrijeme pružanja usluge, dostupnost robe ili usluge, količina robe ili usluge, specifikacija robe ili usluge, način korištenja, prikladnost za korištenje u određene svrhe, zemljopisno ili komercijalno podrijetlo, rezultate koji se mogu očekivati od korištenja robe ili usluge, rezultate i druge materijalne pokazatelje testova ili provjera provedenih na robi ili provedenih u pogledu usluge, na cijenu ili način izračuna cijene te uvjete prodaje robe ili uvjete pružanja usluge, na narav, svojstva i prava oglašivača kao što su njegov identitet i imovina, njegove kvalifikacije, njegovo industrijsko, komercijalno ili intelektualno vlasništvo, nagrade i priznanja koje je dobio (Milić, 2018.).

Sloboda informiranja odnosno pravo na pristup informacijama jedno je od temeljnih ljudskih prava zajamčeno Ustavom Republike Hrvatske, a obuhvaća pravo korisnika na traženje i dobivanje informacije, kao i obvezu tijela javne vlasti da omogući pristup zatraženoj informaciji te da objavljuje informaciju neovisno o postavljenom zahtjevu kada takvo objavljivanje proizlazi iz obveze određene zakonom ili drugim propisom. Osnovni propis u Republici Hrvatskoj koji uređuje ovo područje jest: Zakon o pravu na pristup informacijama. Svatko ima pravo na informacije koje su javnog karaktera, a u posjedu su tijela javne vlasti. To znači da svaki građanin (fizička osoba, u bilo kojem svojstvu) kao i svaka pravna osoba (tvrtka, udruga civilnog društva, medij, ustanova, i sl.) ima pravo na informaciju koja je javnog karaktera.

Radi se o informacijama o radu tijela javne vlasti, njihovom odlučivanju i odlukama, financijskim pitanjima, odnosno svemu što je u vezi s njihovim radom ili organizacijom, osim u slučajevima kada su informacija ili njezini dijelovi zaštićeni zakonom radi očuvanja drugih važnih interesa (npr. privatnosti ili nacionalne sigurnosti). Informacija pri tome obuhvaća sve

već postojeće informacije u obliku dokumenata, zapisa ili u bilo kojem obliku zabilježenih informacija (pisanih, vizualnih, slušnih). To je pravo neovisno o državljanstvu ili sjedištu pravne osobe – jednak je tretman domaćih i stranih fizičkih i pravnih osoba. Drugim riječima, pravo možete ostvariti bez obzira jeste li državljanin ili stranac odnosno imate li kao pravna osoba sjedište u Republici Hrvatskoj ili u inozemstvu. Obveznike primjene Zakona o pravu na pristup informacijama, odnosno postupanja po zahtjevima korisnika Zakon naziva tijelima javne vlasti. Kao što to sam naziv kaže, ključni element rada takvih tijela jest rad u javnom interesu temeljem propisane ovlasti ili djelokruga javne službe, financiranje javnim sredstvima ili činjenica da ih je osnovala država, županija, grad ili općina odnosno njihove pravne osobe. Tijela javne vlasti mogu imati i profitni karakter, ali to ih ne isključuje iz kruga obveznika primjene Zakona, ukoliko su ispunjeni drugi uvjeti. Istovremeno, nije svaka pravna osoba ujedno i obveznik Zakona o pravu na pristup informacijama, pa tako privatna poduzeća u načelu nisu tijela javne vlasti. Tijela javne vlasti od kojih možete tražiti informacije su državna tijela (primjerice Vlada Republike Hrvatske, Hrvatski sabor, Predsjednik Republike Hrvatske), tijela državne uprave (npr. ministarstva, uredi državne uprave), pravosudna tijela (sudovi, državna odvjetništva), lokalna samouprava (općine, gradovi, županije), tijela s javnim ovlastima i tijela koja obavljaju javnu službu (primjerice škole i fakulteti, zdravstvene ustanove, centri za socijalnu skrb, agencije i zavodi, komore), trgovačka društva u većinskom javnom vlasništvu i druge pravne osobe koje se financiraju iz državnog proračuna ili iz proračuna jedinica lokalne i područne (regionalne) samouprave, odnosno iz javnih sredstava (nameta, davanja i sl.) (Vodič za korisnike Zakona o pravu na pristup informacijama)

4.3. Prave vs. lažne vijesti u medijima

Pojavom platformi koje nude svakom fizičkom i pravnom licu mogućnost da emitiraju sadržaj i vrše funkciju medija u neformalnom smislu, kao i lakoća prijenosa i razmjene takvog sadržaja doveli su do masovne pojave tzv. fake vijesti, koje su posljednjih godina preplavile društvene mreže. U isto vrijeme podijelila se i javnost kada su lažne vijesti u pitanju. Jedni zagovaraju njihovu zabranu zbog dovođenja javnosti u zabludu i opasnosti od donošenja pogrešnih odluka koje se mogu manifestirati u činjenicama, čime se može dovesti u opasnost po imovinu veće vrijednosti ili čak i život ili zdravlje ljudi.

Na drugoj strani su borci za slobodu interneta koji se protive svakoj vrsti ograničavanja na mreži, pa i suspenzijom ovakvih vijesti, koje su za njih upravo jedan vid sloboda govora i mišljenja. Ukoliko su lažne vijesti plasirane u namjeri da se postigne svrha zabave, komedije

kada su kao takve očigledne, takav sadržaj nije sporan. Ni iz ugla pravne regulative, niti javnosti. Međutim, kada na osnovu čitanja lažne vijesti ne možete sa sigurnošću procijeniti da li je opisani događaj stvaran ili izmišljen, to može biti problem odnosno tema za daljnju diskusiju i razmjenu mišljenja internet zajednice (Milić, 2018.).

Dakle, lažne su vijesti zapravo puno uži pojam od koncepta dezinformacija. Cilj je lažnih vijesti, koje se zapravo zasnivaju na nepostojećim ili iskrivljenim „činjenicama“, zavaravanje i manipuliranje publikom. Čak 85% građana u Europskoj uniji prepoznaje lažne vijesti kao problem u njihovim državama, pokazalo je istraživanje EUROBAROMETRA koje je provedeno među 25.576 ispitanika u 28 država članica u veljači 2018. A Hrvatska je uz Portugal država u kojoj se u cijeloj EU najviše vjeruje vijestima i informacijama koje dobijemo preko društvenih mreža i programa za dopisivanje, iako u isto vrijeme 47% građana u Hrvatskoj svakoga dana ili gotovo svakoga dana primijete vijesti ili informacije koje krivo predstavljaju stvarnost ili su lažne. Zbog toga je vrlo važno naučiti prepoznati lažne vijesti jer ponekad i mi sami – ne provjeravajući takvu „vijest“ koja zapravo nije vijest – postajemo dio kruga prenošenja lažnih vijesti u javnome prostoru, osobito preko društvenih mreža na kojima gotovo svi imamo otvorene svoje osobne profile. Jedan od najvažnijih alata u borbi protiv dezinformacija je razvoj medijskih kompetencija i medijske pismenosti samih medijskih korisnika. Naime, kao što je u svom, ranije spomenutom, izvješću istaknula ekspertna skupina Europske komisije o lažnim vijestima i online dezinformacijama, upravo je medijska pismenost važna za razvoj kritičkog promišljanja o medijima i medijskim sadržajima. Stoga je ključno, ističe se u izvješću, uključivanje medijske pismenosti u školske kurikule, ali i u studijske programe na kojima se obrazuju sami učitelji (Visoka ekspertna skupina Europske komisije, 2018). Lažne vijesti ponekad, na žalost, prenosimo i svojoj rodbini, prijateljima i poznanicima, suradnicima i kolegama na poslu i to putem elektroničke pošte, društvenih mreža i na druge načine. Na taj smo način zapravo u pitanje doveli i svoju vjerodostojnost jer nismo provjerili što smo prenijeli dalje pa je dobro ubuduće povesti računa o nekim smjernicama koje nam mogu poslužiti kao svojevrsni vodič za ispravno ponašanje s nepouzdanim i neprovjerenim medijskim sadržajima. Lažne vijesti su učinkovite zato što su uvjerljive, privlače pažnju i koriste stereotipe i predrasude koje su raširene u društvu, ali i zato što mogu oponašati stvarne vijesti te nas često mogu zavesti i dovesti u zabludu. Pri tome zlorabe i naše emocije - tjeskobu, prezir, ljutnju i frustracije koje vrlo lako pobuđuju u nama. Oni koji šire lažne vijesti danas posebno manipuliraju na društvenim mrežama jer su dobro upoznati s načinom kako one funkcioniraju. Kada jednom nekome nanesu štetu, teško ju je

ispraviti jer je u njihovo širenje uobičajeno uključeno puno osoba. Logika dezinformacija dovodi i do diskreditiranja druge osobe koju se predstavlja kao neprijatelja te ju se čak i demonizira, a mnogo puta to dovodi do nesnošljivosti i mržnje (Ciboci, Kanižaj, Labaš, 2018.).

4.4. Kaznena dijela vezana za medije

Iako je u demokratsko-društvenom i političkom kontekstu pravo na slobodu izražavanja zajamčeno svim građanima bez razlike, ipak je presudna i nezamjenjiva uloga novinara i javnih glasila, kao tzv. «javnog psa čuvara» demokracije, u pravodobnom informira nju građana o svim pitanjima od javnog interesa. Bez njih bi suvremena demokracija bila shvaćena kao samo-vladanje građana , tj. naroda kao suverena, bila naprosto nezamisliva (Badrov, 2007.).

Stoga je sloboda medija ujedno i najvažnija sastavnica slobode izražavanja u najširem smislu, jer se u suvremenom društvu golema većina informacija i ideja širi i prima upravo posredstvom javnih glasila. Obavljajući svoju vitalnu funkciju, mediji masovne komunikacije mogu, dakako, na različite načine povrijediti i privatnost građana – ponajprije, objavljivanjem činjenica i mišljenja koje se tiču njihovog osobnog i obiteljskog života, pa je neophodno pravno utvrditi granice njihove slobode u odnosu na zajamčeno pravo građana na poštivanje njihove privatnosti. U većini demokratskih država odlučujući kriterij sudske prakse kad je riječ o povredi privatnosti od strane medija – opravdani, odnosno legitimni javni interes. U svakom konkretnom slučaju , naime, u kojem postoji opravdani /legitimni interes javnosti da bude upoznata s nekom činjenicom i osobnog ili obiteljskog života pojedinca, sloboda izražavanja smatra se važnijom od prava tog pojedinca na poštivanje privatnosti, pa se povreda privatnosti u tim iznimnim slučajevima smatra dopuštenom. Dopuštajući mogućnost ograničenja slobode izražavanja i informiranja kada je to nužno da bi se zaštitili ugled i druga prava pojedinca, demokratske su zemlje i međunarodne organizacije, u zakonodavstvima i sudskoj praksi, defi nirale sljedeće pravne standarde: Izražavanje ideja i informacija o političkim i drugim pitanjima od javnog interesa je slobodno. Mediji su stvaratelji javnog mnijenja, kontrolori vlasti. Ugroziti tu zadaću medija ne znači samo ugroziti osobna prava novinara i medija, već ugroziti sam temelj na kojem počiva moderna demokracija. Granice dopuštene kritike znatno su šire u odnosu na političare i javne osobe nego privatne osobe. Obavljanje političkih i javnih dužnosti donosi posebna prava, ali i posebne odgovornosti.

Svatko tko pristaje obavljati te dužnosti, a čini to svjesno i dragovoljno, unaprijed pristaje da svaka njegova riječ, svaki pokret, svaki postupak bude izložen kritičkom sudu javnosti. Provokativnost izjave političara i druge javne osobe opravdava još veću provokativnost javnog reagiranja na tu izjavu. Vlastitim načinom komuniciranja s javnošću političar, naime, određuje mjeru dopuštenog komuniciranja javnosti s njim. Pravo na zaštitu privatnosti javnih osoba uže je od istoga prava privatnih osoba. Javne osobe nemaju pravo na zaštitu privatnosti u slučajevima koji su u svezi s njihovim javnim životom. Pravo na zaštitu privatnosti nemaju one osobe koje svojim djelima potiču indiskrecije. Vrijednosni sudovi ne podliježu dokazu istinitosti. Zahtjev da se dokaže istinitost mišljenja kojim se povrjeđuje nečiji ugled i čast suprotan je slobodi izražavanja mišljenja, kao i pravu javnosti da primi ideje. Navedeni pravni standard, kako navodi Mrčela, izražen je i u našoj sudskoj praksi. Tako sud u presudi gdje su dva novinara oslobođena od optužbe za uvredu i klevetu Predsjednika Republike navodi da su granice tolerancije izražene kritike i suprotnih stavova šire i veće u odnosu zaštitu časti i ugleda javnih osoba, osobito političara, nego što su u odnosu na privatne osobe. (Badrov, 2007.).

Zakonom o medijima se po prvi puta se uređuju na odgovarajući način pitanja značajna za ostvarivanje slobode medija i slobode izražavanja, a među njima osobito pravo novinara na podnošenje tužbe. Upravnom sudu u slučaju uskraćivanja javne informacije te pravo javnosti da bude točno, nepristrano i pravovremeno informirana. Zakonom o medijima uređuju se i sljedeća osnovna pitanja: utvrđuju se opća načela djelovanja medija, a osobito: sloboda izražavanja i sloboda medija, način poticanja pluralizma i raznovrsnosti medija, način osiguravanja dostupnosti javnih informacija, te zaštita privatnosti; propisuju se medijska načela i obveze nakladnika kao što su: obveza pridržavanja pravila novinarske struke i etike pri objavljivanju informacija, dužnost medija da poštuju privatnost, dostojanstvo, ugled i čast građana, a poglavito djece, mladeži i obitelji, odgovornost nakladnika za naknadu štete nastale objavljivanjem informacije u medijima. Zaštita privatnosti kao jednog od temeljnih ljudskih prava uređena je člankom 7. koji osigurava svakoj osobi pravo na zaštitu privatnosti, dostojanstva, ugleda i časti. Ovom odredbom propisuje se i izuzeće osoba koje obavljaju javnu službu ili dužnost u slučajevima koji su u vezi s javnom službom i dužnosti koju obavljaju. Kao izuzeće od ovoga načela propisano je i da osoba koja svojim izjavama, ponašanjem i drugim djelima u vezi s njezinim osobnim ili obiteljskim životom sama privlači pozornost javnosti ne može zahtijevati istu razinu zaštite privatnosti kao drugi građani. Članak 8. propisuje da nema povrede prava na zaštitu privatnosti, ako u pogledu objavljene

informacije prevladava opravdani javni interes nad zaštitom privatnosti. Ova odredba predviđa način rješavanja sukoba dvaju važnih interesa, prava na slobodu izražavanja i prava zaštite privatnosti, koja se moraju u pravilu uravnoteženo ostvarivati. Međutim, pravo slobode izražavanja može zbog opravdanog javnog interesa glede obaviještenosti javnosti o određenoj informaciji prevladati u odnosu na ostvarivanje prava na zaštitu privatnosti. Kada će se raditi o prevladavajuće opravdanom javnom interesu ocijenit će nadležni sud od slučaja do slučaja. Člankom 15. osigurava se pravo javnosti da bude točno, nepristrano i pravovremeno informirana, te se upravo stoga obvezuju mediji da objavljuju programske sadržaje uz pridržavanje pravila novinarske struke i etike. Ta pravila kao i druge samoregulacijske akte kojima se utvrđuju strukovna i druga pravila ponašanja ili uređuju odnosi u medijskoj djelatnosti samostalno utvrđuju nakladnici, novinari i njihove udruge. I u ovoj odredbi ponovno se ističe dužnost medija da poštuju privatnost, dostojanstvo, ugled i čast građana, a poglavito djece, mladeži i obitelji. Člankom 27. propisano je pravo novinara na izražavanje stajališta o svim događajima, pojavama, osobama, predmetima i djelatnostima, te da se novinaru ne može otkazati ugovor o radu, umanjiti plaća ili izmijeniti položaj u uredništvu zbog iznošenja stajališta (Badrov, 2007.).

U Konačnom prijedlogu izmjena i dopuna Kaznenog zakona iz 2003. navodi se da odredba o krivnji za kaznena djela počinjena u sredstvima javnog priopćavanja iz članka 48. u suprotnosti je s načelom krivnje proklamiranim u članku 4. jer omogućuje da glavni urednik i druge osobe odgovaraju za neka namjerna kaznena djela, prvenstveno protiv časti i ugleda, i kad ne postupaju s namjerom koja se inače traži za ta kaznena djela (npr. glavni urednik objavljuje neki prilog koji predstavlja klevetu ne znajući da je njegov sadržaj neistinit). Moderni kazneni zakonici u pravilu ne poznaju takve odredbe, što znači da krivnju glavnog urednika i drugih osoba navedenih u članku 48. treba utvrđivati prema općim odredbama koje vrijede za sve. U tom pravcu kretala se uglavnom i praksa naših sudova (Badrov, 2007.).

Kako je već naglašeno, sloboda izražavanja mišljenja na indeksu ljudskih prava i sloboda uživa najviši stupanj ustavno-zakonodavne i sudske zaštite. U tom kontekstu presudna je uloga novinara i tzv. sredstava masovnih komunikacija. Oni su organi javnosti, a njihova je funkcija u demokratskome društvu dvojaka: informativna i kontrolna. S jedne strane oni omogućuju javnu raspravu o općem dobru, posredujući raznovrsne informacije, ideje, mišljenja, svjetonazorske i političke opcije itd., dok s druge strane u ulozi tzv. «psa čuvara» oblikuju javno mnijenje i bude kritičku javnost, javno razotkrivajući različite nedemokratske i

nezakonite postupke vlade, zakonodavca i pravosudnih organa, te ukazujući na različite pojave i oblike zloporaba političke moći i kršenja ljudskih prava i sloboda. Ugroziti, stoga, na bilo koji način slobodu medija i slobodu informiranja ne znači samo ugroziti neka osobna, ustavom zajamčena prava novinara, već to znači ugroziti njihovu, za održanje svakoga demokratskog društva, presudnu funkciju, pa stoga i samu demokraciju kao oblik vladavine i pretpostavku svih drugih deklariranih ljudskih prava i sloboda. Kako smo već zaključili, u svim demokratskim zemljama, pa tako i u našoj, sloboda izražavanja je ipak ograničena, kako bi svakom pojedincu bilo zagarantirano pravo da živi prema vlastitom nahođenju, bez ičijeg uplitanja i bez neovlaštenog otkrivanja pojedinosti iz njegova osobnog i obiteljskog života. Sloboda izražavanja ograničena je pravom pojedinca da od drugih zahtijeva štovanja njegova dostojanstva, da ga ne omalovažava i da ne umanjuje njegov ugled u životnoj zajednici. Sloboda izražavanja i zaštita časti i ugleda uređena su kako u Ustavu i Kaznenom zakonu, tako i u Zakonu o medijima.

Ako su u pitanju činjenične tvrdnje, novinar može biti optužen zbog kaznenog djela klevete iz čl. 200. st. 2. KZ.-a ili zbog kaznenog djela iznošenja osobnih ili obiteljskih prilika iz čl. 201. st. 2. KZ.-a, odnosno za kvalifi cirane oblike tih kaznenih djela. Kad je riječ o kaznenom djelu klevete, kako je već istaknuto, novinar nema pravo na iznošenje neistinitih tvrdnji i on će za njih u načelu, kazneno odgovarati. Novinar se može osloboditi te odgovornosti kao i svaki drugi okrivljenik ako, u prvom redu dokaže istinitost svojih tvrdnji. Međutim, i u tom slučaju može odgovarati za uvredu ako je istinita tvrdnja iznijeta na uvredljiv način (čl.199. st. 2. KZ.-a). To će proizlaziti iz forme iznošenja ako su uz istinite činjenice upotrijebljene pogrde ili psovke, a iz okolnosti kada je iznijeta neka istina, ali već zaboravljena činjenica za čije objavljivanje ne postoji nikakav javni interes. Međutim, mnogo lakše nego dokazivanjem istinitosti svoje tvrdnje, novinar će izbjeći osudu za kazneno djelo klevete ako dokaže da je imao osnovanog razloga povjerovati u istinitost onoga što je iznosio (čl. 200. st. 3. KZ-a.), s time da i u tom slučaju, kao i pri dokazivanju istine, dolazi u obzir osuda zbog uvrede ili predbacivanja kaznenog djela. Treba dakle, uspostaviti čvrste kriterije u pogledu njihova dužnosti provjeravanja informacija, samo Kazneni zakon u tom pravcu ne daje nikakve upute. Posredno o tome govori čl. 16. Zakona o medijima: Mediji su dužni poštovati privatnost, dostojanstvo, ugled i čast građana, a osobito djece ,mladeži i obitelji. Zabranjuje se objavljivanje informacija kojima se otkriva identitet djeteta, ukoliko se time ugrožava dobrobit djeteta. Mediji su dužni poštovati pravo na zaštitu identiteta svjedoka i oštećenika

kaznenih djela, i bez njihova znanja i pristanka ne smiju otkriti njihov identitet (Badrov, 2007.).

O tome je li novinar imao osnovanog razloga povjerovati u istinitost onoga što je iznosio ili prenosio sud procjenjuje ex ante, tj. on mora poći od onih mogućnosti informiranja koje su novinaru stajale na raspolaganju u vrijeme objavljivanja informacije. Objavljena vijest mora biti potkrijepljena minimumom dokaza; ako toga nema, novinar se mora suzdržati od njenog objavljivanja. Pri tome sud mora ipak paziti da novinarima ne nametne preteške obveze koje bi otežale, ako ne i onemogućile javno informiranje, imajući posebno u vidu prirodu novinarske djelatnosti, koja ima smisla samo ako donosi aktualne informacije, pa se od novinara ne može tražiti da zbog provjeravanja objavljuje činjenice sa zakašnjenjem koje ih čini neinteresantnima. Posebno je važno pitanje smije li novinar objavljivati samo sumnje o nekim događajima, odnosno ne predstavlja li već i objavljivanje takvih sumnji kazneno djelo klevete. U načelu ne možemo novinaru uskratiti i pravo na objavljivanje vijesti koje se sastoje u izražavanju sumnji, čak ni uz pretpostavku da se one kasnije pokažu osnovanim. Ako bi se novinama dopuštalo da one objavljuju samo potpuno dokazane tvrdnje, morali bismo ih istražiti pravim policijskim aparatom, radi vođenja istrage ili im u najvećem broju odreći pravo na informiranje (Badrov, 2007.).

Članak 27. Zakona o medijima propisuje «(1) Novinar ima pravo izražavati stajalište o svim događajima, pojavama, osobama, predmetima i djelatnostima.» Ako su u pitanju vrijednosni sudovi, tj. kazneno djelo uvrede iz čl. 199. st. 2. KZ-a, novinar se neće kazniti pod uvjetima iz čl. 203., prema kojem se neće kazniti tko se uvredljivo izrazi o drugome u vršenju novinarskog posla osim ako iz načina izražavanja i drugih okolnosti jasno proizlazi da se radi o ponašanju koje je imalo cilj samo škoditi nečijoj časti ili ugledu. U biti te zakonske odredbe jest zaštita opravdanih interesa, tj. interesa javnosti da bude obaviještena o svim bitnim društvenim zbivanjima. Razlog isključenja protupravnosti iz čl. 203. KZ.-a, osobito kada se odnosi na novinarski posao, ima i posebnu karakteristiku po kojoj se razlikuje od krajnje nužde utemeljene na zaštiti pretežnog ili barem jednako važnog interesa: dok krajnja nužda služi samo zaštiti postojećih dobara, čl. 203. KZ-a time što omogućuje slobodno iznošenje misli u javnosti utire put novim vrijednostima i na taj način omogućuje društveni progres. Tako je ta odredba zapravo jedna od rijetkih u kaznenom pravu koje daju sucu šansu da se od branitelja postojećeg pretvori u borca za novo (Badrov, 2007.).

4.5. Odgovornost za prouzrokovanu štetu vlasnika medija i urednika

Prema Zakonu o medijima, ako se informacijom objavljenom u mediju drugome prouzroči šteta, dužan ju je nadoknaditi nakladnik medija, izuzev u slučajevima propisanim tim Zakonom. Na utvrđivanje odgovornosti za naknadu štete primjenjuju se propisi o obveznim odnosima, osim ako Zakonom o medijima nije drugačije određeno.

Odgovornost nakladnika za štetu prouzročenom informacijom objavljenom u mediju uređena je odredbom članka 21. Zakona o medijima, kojom je, među ostalim, propisana dužnost naknade štete nakladniku koji informacijom objavljenom u mediju prouzroči drugome štetu, zatim je određeno da šteta može biti materijalna i nematerijalna, da se na postupak za utvrđivanje odgovornosti za naknadu štete primjenjuju propisi o obveznim odnosima, ako Zakon o medijima ne propisuje drugačije, a u stavku 4. toga članka taksativno se navode slučajevi kada nakladnik ne odgovara za štetu objavljivanjem informacije u mediju. Također, u stavku 6., propisana su pravila o teretu dokazivanja na način da postojanje pretpostavki odgovornosti za štetu dokazuje tužitelj (oštećeni), dok postojanje pretpostavki za oslobođenje od odgovornosti za štetu dokazuje tuženik (štetnik). Šteta koja može nastati informacijom objavljenom u medijima može biti imovinska (umanjenje imovine ili sprečavanje njezina povećanja) i neimovinska (povreda prava osobnosti). Neimovinska šteta određuje se na način propisan u članku 1046. Zakona o obveznim odnosima te se pri njezinom utvrđivanju ne uzima u obzir definicija iz Zakona o medijima koja je preuzeta iz starog Zakona o obveznim odnosima (1978). Nanošenje drugom fizičkog ili psihičkog bola ili straha samo je jedno od mjerila određivanja težine povrede prava osobnosti, jedan od uvjeta predviđenih člankom 1100. Zakona o obveznim odnosima, koji zajedno s ostalim uvjetima u tom članku utječu na ocjenu suda je li pravo osobnosti povrijeđeno u toj mjeri da zbog toga oštećenik ima pravo na isplatu pravične novčane naknade. Ipak, prema članku 21. stavku 3. Zakona o medijima razvidno je da je on lex specialis u odnosu na Zakon o obveznim odnosima, pa se takvo shvaćanje može dovesti u pitanje (Prkačin, 2017.).

5. ETIČKE ODREDNICE SUVREMENIH MEDIJA

U izvještavanju medija traži se etička razboritost. Novinarska etika treba postaviti norme, smjernice, pravila i kodekse koji će voditi novinare u načinu na koji je potrebno izvještavati. Odrednice novinarske etike su: „istinitost i točnost; nepristranost i poštenje; poštovanje osobnosti i privatnosti; neovisnost o pojedinim interesima; odgovornost prema društvu i društvenim dobrima; poštovanje zakona; moral, pristojnost i dobar ukus“.

Etička razboritost se, pak, sastoji od sljedećih elemenata: „dostojanstvo (ostaviti osobi o kojoj pišemo što je moguće više dostojanstva); reciprocitet (postupajte s drugima onako kako biste voljeli da drugi postupaju s vama); dostatnost (predvidite dostatne podatke o važnim temama); točnost (podatci moraju biti točni: upotrebljavajte prave riječi i stavljajte ih u kontekst); upornost (kad je tema važna, ne štedite napora da stignete do svih izvora jednako); pravednost (postupajte pravedno i jednako sa svim izvorima); zajednica (vrednujte skupna postignuća jednako kao i pojedinačna); različitost (izvještavajte o svim segmentima društva pošteno i primjereno).“ (Županc, 2015.).

Nekoliko je osnovnih načela prema kojima se odvija medijska djelatnost kako bi bila profesionalna i djelotvorna. Osnovni je novinarski oblik vijest, a da bi događaj postao vijest treba biti relevantan, koristan i zanimljiv. Profesionalno napisana vijest točna je i pravodobna, a sve što je suprotno od toga ne može se klasificirati kao vijest. Svaka vijest donosi odgovore na najvažnija pitanja (tko, što, kada, gdje i zašto), koji se nalaze unutar 30 sekundi od percipiranja vijesti. Taj početak vijesti sadrži sve osnovne podatke i daje razlog za daljnje praćenje. Vijest treba biti jednoznačna, kratkih rečenica, bez fraziranja, uvoda i komentara.

U suvremenim i demokratskim društvima postoje brojni zakoni te kodeksi kojima se propisuju etička načela u izvještavanju. Hrvatski novinari imaju svoj etički kodeks koji trebaju poštovati u izvještavanju. U Kodeksu časti Hrvatskog novinarskog društva kao opća načela navedena su: pravo na informaciju, slobodu izražavanja i kritiku, bez obzira na spol, rasu, nacionalnu pripadnost, vjeroispovijest i političko opredjeljenje. „U svojem radu novinari su dužni braniti ljudska prava, dostojanstvo i slobodu, uvažavati pluralizam ideje i nadzora, pridonositi jačanju pravne države i kao demokratski dio javnosti sudjelovati u kontroli nad djelovanjem vlasti i politike“. (Županc, 2015.).

Ipak, postoje neka načela koja su zajednička gotovo svim kodeksima novinara, odnosno medijima, a to su objektivno i pošteno informiranje, sloboda medija, sloboda izražavanja, slobodan protok informacija i obveze novinara prema svojim izvorima (Županc, 2015.).

5.1. Kriza novinarstva kao kriza etike: tko je novinarski subjekt?

Novinar u "normativnom" modelu kvalitetnog novinarstva zauzima mjesto (profesionalno kompetentnog) izvora komunikacijskog procesa: on je subjekt koji bi trebao imati nadzor nad temeljnim procesima u medijskoj realnosti. Praksa novinarskog diskursa pokazuje da novinar u svim fazama komunikacijskog procesa gubi mjesto subjekta. Njegovu ulogu preuzimaju vlasnici kapitala i/ili nositelji političke moći (multinacionalne korporacije, oglašivači, političari, službe za odnose s javnošću i dr.). Krizu novinarske etike promatramo i u svjetlu postmodernog razdoblja: sve više se uvažavaju relativistički, pragmatički i makjavelistički pristupi novinarstvu. Subjekt nestaje, a s njime i glavni novinarov alat – pitanje: novinar nije subjekt i on ne postavlja novinarska pitanja. Nema pitanja, nema ni odgovora. Nema odgovornosti i etika zapada u krizu. Kriza subjekta kriza je osobnog ispunjenja, kriza novinara kao osobe (Poler Kovačić, 2001.).

Subjekt shvaćamo temeljem, nositeljem djelovanja, ali time utvrđujemo da se u suvremenom novinarstvu mijenja baš temelj. O onome o čemu bi trebali u skladu sa svojom profesionalnom kompetencijom odlučivati novinari (i urednici), danas sve više, iako često prikriveno, odlučuju drugi: medijski vlasnici, oglašivači, izvori informacija, njihove službe za odnose s javnošću i dr. Novinar kao subjekt – izvješćivač nestaje, njegovo mjesto nadzora nad procesima u medijskoj realnosti preuzimaju bezosobne strukture i mehanizmi moći, vlasnici kapitala i nositelji vlasti. Veći dio djelovanja novinara možemo okarakterizirati kao pasivnu preradu informacija, "kad prerađuju obavijest za objavu, ili kad rutinski prate taj ili onaj događaj, odnosno saslušanje, a odazivaju se tek na poticaj informacijskog izvora" (Hunt, Grunig, 1995: 59). Izvješćivači nisu novinari, nego oni koji u izvještavanju (uspješno) nameću svoj interes, oni koji "izravno (kao vlasnici) ili neizravno (kao najutjecajniji izvori informacija i mišljenja, kao oglašivači i sponzori) vladaju medijima" (Splichal, 1997: 353). Novinari postaju "poslužitelji" njihovih interesa, sve više postaju oni koji odluke izvršavaju (decision takers), umjesto oni koji odlučuju (decision makers) (McManus, 1997: 5). Na drugoj strani, u

postmodernom vremenu zbog spoznaje da nitko ne može imati potpun nadzor, postaje upitan zahtjev modernog doba da bi novinar trebao "suvereno vladati situacijom". Postmoderan zaokret znači nepovjerenje kartezijanskom egu, slom predodžbe transcendentalnog subjekta, koja je bila u središtu najvećeg dijela europske filozofije od Descartesa nadalje (Matthews, 1996: 138). Postmoderno gledište ne priznaje mogućnosti samoutemeljenja subjekta. Donosi drukčiju sliku novinara u smislu subjekta, što i mijenja dosadašnje prevladavajuće razumijevanje identiteta novinara i novinarstva (Poler Kovačić, 2001.).

5.2. Moral u medijima i važnost etike u odnosima s javnošću

Kada novinari, na primjer, zarone u nečiji privatan život, svoju odluku da objave često neugodne detalje pravdaju „pravom naroda da zna". Problem s takvim opravdanjem je taj što ono ne odgovara na pitanje što to narod ima pravo znati i, prije svega, zašto narod ima pravo na takvu vrstu informacije. Informirati znači uobličiti određenu obavijest s namjerom da se ona nekome priopći. Informacija, u smislu u kojem se obično shvaća, obuhvaća istodobno i sadržaj i formu, kao i prenošenje, priopćavanje tog sadržaja i te forme. Filozof Paul Ricoeur uspostavlja vezu između „onoga što se smatra ispravnim" (etika) i „onoga što se nameće kao obavezno". To suprostavljanje upućuje na aristotelovsko naslijeđe, u kojem je etika određena svojom tehnološkom perspektivom (cilj akcije) i na kantovski moral, definiran obvezatnošću norme (osnova akcije), u čemu Ricoeur vidi jedno deontološko stajalište (zasnovano na pojmu obaveze i dužnosti) (Čehok, 1996.).

Formiranje novinarske etike nastalo je pod pritiskom dvaju faktora: obrana novinarske profesije u okviru tiska koja od zanatske aktivnosti prelazi na industrijsku i formuliranje pravila koja imaju za cilj sačuvati novine (ili novinare) od uplitanja države, ali i od sudova, uvođenjem discipline na koju će novinari slobodnom voljom pristajati i znati je poštivati. Profesionalini kodeksi i savjeti za tisak udovoljavaju danas općim zahtjevima a to su da treba osigurati čitavoj populaciji točnu, poštenu i potpunu informaciju, koju ta populacija ima puno pravo očekivati, i pružiti zaštitu od zloupotreba i iskrivljavanja te zaštititi one koji se profesionalno bave informiranjem od svih oblika pritisaka ili prinude koji bi ih spriječili da pružaju javnosti informacije definirane na taj način ili bi ih poticali da rade protiv svoje savjesti. Moralni standardi trebaju se zasnivati na razumu i iskustvu. Oni bi trebali težiti

uspostavljanju ravnoteže između prava i interesa autonomnih pojedinaca i njihovih obaveza prema društvu. Ukratko, etičke norme bi trebale biti razumne i pojednako vrijediti i za novinare (Čehok, 1996.).

Među stručnjacima u odnosu s javnostima često se može čuti da su mediji presudni za formiranje javnog mnijenja jer javnost lako dolazi pod utjecaj medija, što znači da javnost uglavnom stvara stavove prema onome što sugeriraju mediji. Ako stručnjaci u odnosima s javnošću utječu na ono što mediji objavljuju, oni s novinarima utječu na oblikovanje stavova javnosti te na moguću promjenu mišljenja ljudi. Prema tome, očito je da su odnosi s javnošću izrazito složen i odgovoran posao. U tom je području važna etika jer stručnjaci u odnosima s javnošću sukreiraju mišljenje javnosti i samim time obvezni su prenijeti točne i potpune informacije. „Etika odnosa s javnošću bavi se moralno ćudorednim ponašanjem PR praktičara i normama koje su u tom djelovanju utemeljene. Konkretno, ona se bavi pitanjima transparentnosti i čuvanja tajni, istinitosti, objektivnosti, preciznosti ili prikrivanja korporativnih informacija te problemima i granicama utjecaja na političare (npr. kod lobiranja) i novinare“. Etika u odnosima s javnošću odnosi se na to kako se postaviti i kojim sredstvima se koristiti prema dobrom ili lošem javnom mišljenju, a da se istovremeno ta javnost ne podcjenjuje, ne vrijeđa ili ne omalovažava. Pitanje etičnosti u odnosima s javnošću danas je posebno važno zbog sve veće pojave „spina“, posebno u području politike i gospodarstva. Javnost sve više sumnja u ono što mediji izvještavaju. Zbog toga se postavlja pitanje koliko je zapravo važna etika u odnosima s javnošću. Trenutačna istraživanja podupiru povijesne trendove „flacking for space” koji povezuju odnose s javnošću sa svim neetičnim radnjama, kao što su laganje, spin, pa čak i špijunaža. Mnogi kritičari navode da etika u odnosima s javnošću ne može biti praksa jer mediji sami po sebi iziskuju manipulaciju i propagandu. To zapravo dovodi do zaključka da su etika i odnosi s javnošću oksimoron, odnosno pokušaj spajanja dva potpuno nespojiva, kontradiktorna pojma. Prema tome, odnosi s javnošću i etika nikako ne mogu ići zajedno. Međutim, etika je upravo zbog velike odgovornosti stručnjaka za odnose s javnostima koji sudjeluju u kreiranju javnog mnijenja i zbog sve više slučajeva manipuliranja javnostima itekako važna za tu struku jer je potrebno odrediti pravila i dužnosti u skladu s kojima trebaju djelovati stručnjaci za odnose s javnostima, a koja su u skladu s načelima etičkih teorija (Kuliš, 2017.).

5.3. Etičko djelovanje i profesionalna odgovornost novinara

Medijska etika, kao posebna grana etike, važna je kako bi se odredila etička načela i pravila novinarske struke te kako bi se uspostavilo odgovorno medijsko djelovanje. Nadalje, u nakani uravnoteženog izvještavanja, od iznimne je važnosti zadovoljiti sve profesionalne standarde novinarskog izvještavanja s posebnim naglaskom na istinitost kako bi se publici, ali i široj javnosti pružila pravovaljana informacija. Uz prethodno navedeno, potrebna je i etičnost u izvještavanju kako bi se zadovoljio koncept društvene odgovornosti. Pod stalnim pritiskom utjecaja tržišta, vlasnika medija i oglašivača, istovremeno se izlažući sudu šire javnosti, novinarska se profesija vrednuje i prema određenim etičkim načelima. Medijski se djelatnici tako neprestano nalaze u dvojbi između senzacionalističkog načina izvještavanja orijentiranog na profit i etičnog izvještavanja u kojem su zadovoljeni temeljni etički kodeksi novinarske profesije. Shodno tome, u današnje vrijeme novinarima je na raspolaganju mnoštvo etičkih kodeksa čija bi se načela trebala uzeti u obzir pri medijskom izvještavanju. Unatoč postojanju velikog broja kodeksa i zakona, jasne granice djelovanja novinarske profesije još uvijek nisu uspostavljene zbog čega najveći dio odgovornosti snosi upravo novinar, koji u određenom trenutku sam djeluje vođen svojim profesionalnim i osobnim moralnim načelima. Pojavom novih medija, a posebice razvitkom društvenih mreža, koncept društvene odgovornosti proširio se i na publiku koja također ima mogućnost aktivnog sudjelovanja u medijskim sadržajima. Ako se publiku promatra u aktivnom smislu, kao komunikatora, također je potrebna određena etičnost u iznošenju mišljenja, no trenutno se osim medijske edukacije još nije našlo zadovoljavajuće rješenje kojim se društveno odgovorno djelovanje publike može u potpunosti regulirati (Burić, 2017.).

Društveno odgovorno djelovanje i održavanje kredibiliteta, moguće je postići ukoliko se prilikom medijskog izvještavanja postigne balans u vidu poštivanja publike uvažavanjem njihovih temeljnih ljudskih prava, etičkim izvještavanjem o medijskim sudionicima, održavanjem visokih standarda integriteta novinarske profesije te poštivanjem uređivačke politike medijske kuće. Može se zaključiti kako je novinarsko djelovanje u okvirima poštivanja etičkih moralnih načela uređeno samo na papiru, dok se u praksi, kao što je prikazano na primjeru analize studije slučaja, često pokazuje kako se ta načela uvijek ne poštivaju (Burić, 2017.).

Živimo u sve više "promocijsko" doba – naime, kako institucije, tako i mnogi pojedinci koji se zauzimaju za različite interese i ciljeve – kako bi dobili i sačuvali javnu legitimnost, žele svoje poruke posredovati koristeći novinarski diskurs. Pitanjima pristupa medijima moramo se baviti želimo li bolje razumjeti ulogu masovnih medija u djelovanju društvene i kulturne moći. Velik i aktivni pristup imaju društvene elite koje služe kao pouzdani izvori informacija (Van Dijk). Mnoga istraživanja pokazuju da se novinari sve češće i bez kritičke distance koriste njihovim "informacijskim subvencijama", kojima ih opskrbljuju službe za odnose s javnostima sa zadatkom da nadziru i upravljaju pristupom koridorima moći (Poler Kovačić, 2005.).

5.4. Moralno pitanje u medijima

Do kada je opravdano objaviti da političar ima ljubavnicu?

Nema više privatnosti za one koji se bave javnim poslovima. Političari inače vole da ih se čuje. Obožavaju javnost. Vole novinare koji im daju besramno ulizivačke nadimke; zovu ih kraljevima, herojima, velikanima. Lijepo je to pročitati o sebi, čak i kada je nametljivo, pretjerano, neumjereno ili neskromno. No onaj tko se sa željom nameće interesu javnosti nema pravo birati. O njemu se opravdano smije i treba pisati negativno, kritički, pa i podrugljivo. Onaj tko želi biti poznat javnosti ne može se pozivati na privatnost, ne može birati što javnost želi znati. A vrijedi i pravilo da su mediji dužni pratiti ponašanje ljudi na vlasti, da postoji zabrana cenzure i da je puna sloboda izražavanja pretpostavka odgovornosti. Uloga medija ne sastoji se u stvaranju slučajeva i afera ili razotkrivanja nesavjesnih postupaka. Zadatak je veći: omogućiti javnosti da bude upoznata s poslovima javne vlasti, braniti slobodu mišljenja i izražavanja, poticati vrijednosti tolerancije i pluralizma, stalno i neprekidno održavati interes čitatelja i gledatelja za javne poslove, promicati etičnost i odgovornost (Kregar, 2017.).

Može se reći da je to idealizam, ali je zapravo minimalan zahtjev prema svakome tko obnaša javnu dužnost i za koga ta načela trebaju vrijediti više od prijetnji progonom i sankcijama. Korištenje medija u slobodnoj demokraciji nije bez rizika. Nedokazane optužbe, nedokazive prevare i podmićivanja, teške i uvredljive riječi, javno ponižavanje osumnjičenih koji ne mogu dokazati svoju nevinost stvaraju osjećaj nemoći pojedinca pred medijima. Kada se, međutim, radi o javnim osobama i javnim poslovima, takav rizik je privid. Sve u javnim

poslovima (što nije opravdano tajno, na primjer zbog zaštite nacionalne sigurnosti) nužno je javno, otvoreno i svima dostupno. Javnost ima pravo znati. Novinari imaju slobodu pisati. No sve to osim slobode i prava sadrži obaveze i dužnosti. Nastojanje da se postigne razumna ravnoteža slobode i ograničenja vidljivo je u standardima koje je utvrđivao svojom praksom Sud za ljudska prava.

U Austriji je svojevremeno nastao veliki politički skandal zbog otkrića o nečasnoj političkoj povijesti vodećih dužnosnika, osobito predsjednika Waldheima; slučaj Lingens protiv Austrije (9815/82) je na kraju završio pred Europskim sudom za ljudska prava. Sud se pozvao na ”slobodu izražavanja, koja je jedan od osnovnih temelja demokratskog društva i jedan od osnovnih uvjeta napretka i afirmacije svakog pojedinca. Premda novinstvo ne smije prijeći postavljene granice, između ostalog radi ‘zaštite ugleda drugih’, obvezno je pružati informacije i ideje o političkim pitanjima kao i one s drugih područja javnog interesa“. Ne samo da novinstvo ima pravo pružati takve informacije i ideje, javnost ih ima pravo i primati. Sud kaže: ”Granice prihvatljive kritike u skladu s time su šire ako se odnose na političara kao takvog nego na njega kao na privatnu osobu. Za razliku od privatne osobe, političar se neizbježno i svjesno podvrgava kontroli novinara i šire javnosti svake svoje riječi i djela, te mora u skladu s time pokazali veći stupanj tolerancije. Nema sumnje da članak 10. stavak 2. (Europske konvencije za zaštitu ljudskih prava – op. a.) štiti reputaciju drugih, što znači svih pojedinaca, a ta se zaštita također proteže i na političare, čak i kad ne djeluju u privatnom svojstvu; no, u takvim slučajevima zahtjevi za zaštitom moraju se procijeniti u skladu s interesom javne rasprave o političkim pitanjima.“ (Kregar, 2017.).

Prema mišljenju Suda valja pažljivo razlikovati činjenice od vrijednosnih prosudbi. Postojanje činjenica može se dokazati, dok se istinitost vrijednosnih prosudbi ne može dokazati. Sud odlučuje jesu li činjenice na kojima je novinar temeljio svoju prosudbu bile neprijeporne i u dobroj vjeri. Osobito se citira stav Suda da ”sloboda izražavanja… je primjenjiva ne samo na ‘informacije’ ili ‘ideje’ koje se primaju dobronamjerno ili se ne smatraju uvredljivim ili ravnodušnim, nego isto tako i na one koje vrijeđaju, šokiraju ili ometaju državu ili bilo koji dio stanovništva. Takvi su zahtjevi pluralizma, tolerancije i otvorenosti bez kojih nema ‘demokratskog društva’. To znači, među ostali, da svaka ‘formalnost’, ‘ograničenje’ ili ‘kazna’, nametnuta u toj sferi, mora biti proporcionalna legitimnom cilju.“ (Handyside protiv Velike Britanije (5493/72) (Kregar, 2017.).

Za dužnosnike pitanje privatnosti nije zaštićeno pravo, već je pitanje dobrog ukusa, profesionalne etike, vladajućeg morala. Ako se nekoga idealizira kao upornog, uspješnog ili inteligentnog, prenose sjećanja na njegovo sretno djetinjstvo, znanje jezika, karijeru u sportu ili mišljenje o estetici, ne traži se zaštita privatnosti, ne dižu se tužbe za klevetu (Kregar, 2017.).

Na isti način nisu zaštićene privatnošću ni pogreške, krivi izgovori, nespretnost u skoku, nepoznavanje slikarstva, povijesti, a najmanje hipokrizija i raskol između riječi i djela, tako karakterističan za dužnosnike. Ako netko javno zagovara idilične obiteljske vrijednosti i prikazuje se kao skrušeni vjernik, a istovremeno mijenja ljubavnice, prakticira sotonističke rituale, kocka i posjećuje bordele, ne može se braniti željom da je to njegova privatna stvar. Ne može se netko tko javno zagovara štednju i smanjenje plaća pozivati na to da je rasipno korištenje službene kartice, automobila i ljetne rezidencije privatna stvar ili državna tajna.

Nema za političare zaštićenog prava privatnosti, već samo apel na osjećaj mjere i profesionalnu etiku medija. Ako ministar ima ljubavnicu ili voli mladiće, to nije stvar njegovog privatnog života, javne i državne sigurnosti, već legitimna tema medija, pogotovo ako o tome laže, dvolično skriva istinu i živi paralelni život. Privatnost je derivacija želje da se nekog pusti na miru, no tko se bavi javnom politikom, nema pravo biti pušten na miru. Mora se osloniti na promjenjiva pravila umjerenosti i zaštite dostojanstva o kojima odlučuju drugi. Nije kao neke rijetke životinje zaštićen zakonom (Kregar, 2017.).

5.5. Privatnost kao moralna vrijednost

Etika se definira kao filozofija morala. To je disciplina koja se bavi proučavanjem moralnosti, dok je moral skup općeprihvaćenih normi ljudskog ponašanja. Problem privatnosti zapravo je problem nedostajanja etičnosti. Svakodnevni izvještaji upućuja nas na probleme današnjeg društva u kojem se osim ekonomske krize spominje i kriza temeljnih ljudskih vrijednosti što predstavlja nedostajanje etičnosti. Internet kao globalna računalna mreža smatra se važnom prekretnicom. On nam u velikoj mjeri pomaže u razmjeni informacija i poslovanju, no on krije i neke loše strane kojih često nismo svjesni. Svaki pojedinac ima pravo na određeni dio privatnosti no kod korištenja Interneta treba imati na umu da Internet nije privatan i da svakim svojim pristupom ostavljamo trag (Ivanušić, 2017.).

Novinar se svakodnevno susreće s pitanjima etičke naravi kao što su krivotvorenje, povreda autorskih prava, sukob interesa, prikrivanje informacija, povreda privatnosti itd. Nabrojane stavke su duboko ukorijenjene u moderno društvo a ne samo novinarstvo. Povjerenje u profesionalno obavljanje poslova ima veliki značaj. Ako građane novinar jednom obmane, oni mu više neće teško vjerovati i kada govori istinu - a posljedično neće vjerovati ni mediju za kojega taj novinar radi. Stoga je novinar dužan iznositi točnu, potpunu i provjerenu informaciju. On kritički prosuđuje izvore informacija i u pravilu ih navodi. U svom su radu novinari dužni braniti ljudska prava, dostojanstvo, slobode i vrijednosti, uvažavati pluralizam ideja i nazora, opirati se svim oblicima cenzure, pridonositi jačanju pravne države i kao dio javnosti sudjelovati u demokratskoj kontroli moći i vlasti. Kada izvještava o temama o kojima postoje različita relevantna stajališta, a posebice kada se iznose optužujući navodi, novinar nastoji sva ta stajališta predstaviti javnosti. Novinar je u suvremenoj demokraciji dužan poštovati etiku javne riječi i kulturu dijaloga te uvažavati čast, ugled i dostojanstvo osoba ili skupina s kojima polemizira (Ivanušić, 2017.).

Današnji mediji se sve više bore za pozornost čitateljstva objavljivanjem senzacija, makar one možda i ne bile od osobitog javnog značaja: o raznim zločinima, osobnim sukobima i nesrećama o kojima se ranije eventualno izvješćivalo ukratko i na stranicama "crne kronike", danas se izvješćuje na naslovnim stranicama i udarnim mjestima elektroničkih medija. Stoga se govorio o senzacionalizmu, pojavi koja posve redovno ide do ruba etičke dopustivosti, ili ga prelazi. U novinarstvu nije posve rijetka pojava lažnog izvješćivanja, bilo radi promoviranja vlastite karijere kao u primjeru skandala koji je krajem 2018. godine izbio oko višestruko nagrađivanog njemačkog novinara Claasa Relotiusa, bilo radi promicanja stanovitih političkih ciljeva ili poslovnih interesa, bilo u sklopu hibridnog ratovanja. U totalitarnim režimima, praktično je cjelokupno novinarstvo upregnuto u promoviranje lažnih vijesti: naime se tu od stanovništva ne traži tek da poštuju poredak i u slučajevima kada se ne slažu s postupcima vlasti - nego se od ljudi traži bezuvjetna vjera da su prosudbe vlasti uvijek ispravne, a ciljevi vlasti uvijek moralno najispravniji. Novinarstvo stoga funkcionira kao propaganda, gdje se od istine odstupa uvijek kada to interesi (jedine) partije zahtijevaju. (Ivanušić, 2017.).

Situacija je postavila moralnu dilemu kulturi koja vrednuje i privatnost i slobodu štampe; dok štampa brani narušavanje privatnosti informativnom vrijednošću, njeni kritičari pokušavaju nametnuti odgovornost u javnosti za ono što smatraju neetičkim kršenjem novinarske pristojnosti (Luis A.D., 2004.).

6. ZAKLJUČAK

Ljudi danas samostalno i u društvu svakodnevno stupaju u različite odnose i samim time se ne mogu ponašati prema svom nahođenju, već se moraju pridržavati različitih pravila ponašanja. Pravna je teorija kod nas usvojila shvaćanje i definirala pravo kao skup pravila ponašanja u društvu, čiju primjenu osigurava prvobitno država, dok nam se etika nužno javlja kao moralna potreba. Njezina nužnost proizlazi iz jednog unutarnjeg izvora pojedinca, koji osjeća poriv dužnosti u svom duhu. Ona također proizlazi i iz jednog vanjskog izvora, koji čine kultura, vjerovanja i norme jedne zajednice. Svaki pogled u etiku mora uzeti u obzir da se njezina potreba proživljava subjektivno.

Pravo na točnu, potpunu i pravovremenu informaciju te slobodu mišljenja i izražavanja misli jedno je od temeljnih prava i sloboda svakog ljudskog bića, bez obzira na rasu, boju kože, spol, jezik, vjeru, političko ili drugo uvjerenje, nacionalno ili socijalno podrijetlo, imovinu, rođenje, naobrazbu, društveni položaj ili druge osobine. Iz tog prava javnosti da bude upoznata s činjenicama i mišljenjima proizlazi i cjelina obveza i prava novinara. Unatoč postojanju velikog broja kodeksa i zakona, jasne granice djelovanja novinarske profesije još uvijek nisu uspostavljene zbog čega najveći dio odgovornosti snosi upravo novinar, koji u određenom trenutku sam djeluje vođen svojim profesionalnim i osobnim moralnim načelima. Pojavom novih medija, a posebice razvitkom društvenih mreža, koncept društvene odgovornosti proširio se i na publiku koja također ima mogućnost aktivnog sudjelovanja u medijskim sadržajima.

Možemo zaključiti da je nužno pravno i etički često propitivati i procjenjivati medije. Također, u fokusu trebaju biti i pitanja: tko određuje strukturu medijskih institucija, kakva su medijska djelovanja, kakva su prava, ali i utjecaj medija te na koncu sve navedeno pojašnjavati primateljima medijskih sadržaja.

Sveučilište
Sjever

SVEUČILIŠTE
SJEVER

IZJAVA O AUTORSTVU
I
SUGLASNOST ZA JAVNU OBJAVU

Završni/diplomski rad isključivo je autorsko djelo studenta koji je isti izradio te student odgovara za istinitost, izvornost i ispravnost teksta rada. U radu se ne smiju koristiti dijelovi tuđih radova (knjiga, članaka, doktorskih disertacija, magistarskih radova, izvora s interneta, i drugih izvora) bez navođenja izvora i autora navedenih radova. Svi dijelovi tuđih radova moraju biti pravilno navedeni i citirani. Dijelovi tuđih radova koji nisu pravilno citirani, smatraju se plagijatom, odnosno nezakonitim prisvajanjem tuđeg znanstvenog ili stručnoga rada. Sukladno navedenom studenti su dužni potpisati izjavu o autorstvu rada.

Ja, Anja Drožđek *(ime i prezime)* pod punom moralnom, materijalnom i kaznenom odgovornošću, izjavljujem da sam isključivi autor/ica završnog/~~diplomskog~~ (*obrisati nepotrebno*) rada pod naslovom Pravo i etika u medijima *(upisati naslov)* te da u navedenom radu nisu na nedozvoljeni način (bez pravilnog citiranja) korišteni dijelovi tuđih radova.

Student/ica:
(upisati ime i prezime)

Anja Drožđek
(vlastoručni potpis)

Sukladno Zakonu o znanstvenoj djelatnost i visokom obrazovanju završne/diplomske radove sveučilišta su dužna trajno objaviti na javnoj internetskoj bazi sveučilišne knjižnice u sastavu sveučilišta te kopirati u javnu internetsku bazu završnih/diplomskih radova Nacionalne i sveučilišne knjižnice. Završni radovi istovrsnih umjetničkih studija koji se realiziraju kroz umjetnička ostvarenja objavljuju se na odgovarajući način.

Ja, Anja Drožđek *(ime i prezime)* neopozivo izjavljujem da sam suglasan/na s javnom objavom završnog/~~diplomskog~~ (*obrisati nepotrebno*) rada pod naslovom Pravo i etika u medijima *(upisati naslov)* čiji sam autor/ica.

Student/ica:
(upisati ime i prezime)

Anja Drožđek

7. LITERATURA

KNJIGE:

1. Peruško Z. (2011.): *Uvod u medije,* Naklada Jesenski i Turk. Zagreb. Hrvatsko sociološko društvo
2. Ramezani R. (2014.): *Etički stavovi Allame Tabatabaija*. Sarajevo, Fondacija „Mulla Sadra“
3. Ciboci L., Kanižaj I., Labaš D. (2018.): *Razvoj medijske pismenosti, Kako prepoznati dezinformacije i lažne vijesti.* Zagreb: Agencija za elektroničke medije i Unicef
4. Čehok I. (1996.): *Etika*: priručnik jedne discipline. Zagreb. Školska knjiga
5. Dropulić J., (2002.): *Pravo na privatni život i duševni integritet*. Zagreb. Vizura
6. Luis A.D., (2014.): *Etika u medijima-primjeri i kontraverze*. Beograd. Medija centar

ČLANCI:

1. Badrov S. (2007.): *Kaznena djela protiv časti i ugleda u hrvatskom kaznenom pravu*, Pravnik, Vol. 41 No. 84: 61-94.
2. Car V., Matović M. (2017.): *Mediji, novinarstvo i ljudska prava*, Medijska istraživanja, vol.23.No.2: 169-172.
3. Poler Kovačić, M. (2001.): *„Kriza novinarstva kao kriza etike: tko je novinarski subjekt?“*, Medijska istraživanja, sv. 7 (1-2): 25−44.
4. Poler Kovačić M. (2005.): *Novinari i njihovi izvori: uloga odnosa s medijima pri upravljanju pristupa novinarskim objavama*, Medijska istraživanja, Vol. 11 No. 1.: 9-31.

INTERNETSKI IZVORI:

1. Milić D. (2018.): Medijsko pravo. Dostupno na: http://milic.rs/medijsko-pravo-i-mediji/ (pristupljeno 10. kolovoza 2019.)

2. Prkačin L. Odgovornost nakladnika za štetu nastalu informacijom objavljenom u medijima. Dostupno na: http://www.edusinfo.hr/DailyContent/Topical.aspx?id=29618 (pristupljeno 12. kolovoza 2019.)
3. Burić E. (2017.): Etičko djelovanje i profesionalna odgovornost novinara. Završni rad. Sveučilište u Zagrebu. Zagreb. Dostupno na: https://zir.nsk.hr/islandora/object/hrstud%3A1252/datastream/PDF/view (pristupljeno 12. kolovoza 2019.)
4. Županc V. (2015.): Etika i manipuliranje javnostima. Diplomski rad. Sveučilište Sjever. Varaždin. Dostupno na: https://zir.nsk.hr/islandora/object/unin%3A868/datastream/PDF/view (pristupljeno 12. kolovoza 2019.)
5. Kuliš I. (2017.): Etika i mediji. Specijalistički rad. Fakultet za mediteranske poslovne studije. Tivat. Dostupno na: http://www.fms-tivat.me/download/spec-radovi2/Iva_Kulis.pdf (pristupljeno 12. kolovoza 2019.)
6. Ivanušić M. (2017.): Etika i zaštita privatnosti. Diplomski rad. Sveučilište Sjever. Varaždin. Dostupno na: https://repozitorij.unin.hr/islandora/object/unin:1318/preview (pristupljeno 10. kolovoza 2019.)
7. Kregar J. (2017.): Hajde da konačno pojasnimo: što je to zadatak medija? Dostupno na: https://www.autograf.hr/hajde-da-konacno-pojasnimo-sto-je-to-zadatak-medija/ (pristupljeno 07. kolovoza 2019.)
8. Vojković G. (2019.): Pravni okvir medija-općenito, Sveučilište sjever. Merlin-Srce. Koprivnica. Dostupno na: https://moodle.srce.hr/2018-2019/ (pristupljeno 7. kolovoza 2019.)
9. Katunarić D. (2012): Carstvo medija. Dostupno na: https://www.kulturpunkt.hr/content/carstvomedija?quicktabs_izdvojeno_i_komentari=0 (pristupljeno 10. kolovoza 2019.)
10. Vodič za korisnike Zakona o pravu na pristup informacijama. Dostupno na: http://publikacije.imamopravoznati.org/vodic/hr/pravo-na-pristup-informacijama/ (pristupljeno 03. kolovoza 2019.)
11. B.V., (2009) Dnevnik hr. Dostupno na: https://dnevnik.hr/vijesti/hrvatska/hrvatin-mediji-i-pravosudze-nisu-na-suprotnim-stranama.html (pristupljeno 05. kolovoza 2019.)

12. Glas Slavonije hr. Dostupno na: http://www.glas-slavonije.hr/213267/1/Sanader-Mediji-su-me-vec-osudili (pristupljeno 05. kolovoza 2019.)
13. Glas Koncila hr. Dostupno na: https://www.glas-koncila.hr/?option=com_php&Itemid=41&news_ID=16688 (pristupljeno 07. kolovoza 2019.)

PROPISI:

1. Zakon o medijima, Narodne novine, br. 59/04, 84/11, 81/13.